

Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS. Wydział Zamiejscowy w Poznaniu

TERESA NELLA RZEPA, MARTA PRZYBYLSKA-DUDA

trz@data.pl, m-c-m@o2.pl

Cyberbullying z perspektywy nastolatków i ich rodziców

Cyberbullying from the Perspective of Teenagers and their Parents

STRESZCZENIE

Przeprowadzone badania miały na celu sprawdzenie uświadamiania sobie skali cyberprzemocy i poczucia zagrożenia z jej strony przez rodziców i nastolatków. W tym celu zbadano gimnazjalistów oraz ich rodziców za pomocą autorskiego kwestionariusza. Ustalono, że poziom uświadamiania sobie skali zjawiska cyberprzemocy jest wyższy u nastolatków niż u rodziców. Ponad połowa uczniów ujawniła, że byli ofiarami cyberprzemocy, a jedna trzecia – jej sprawcami. Poziom poczucia zagrożenia cyberprzemocą okazał się również wyższy u młodzieży niż u rodziców. Największą różnicę zaobserwowano w odniesieniu do kradzieży tożsamości i niepochlebnych komentarzy, nękania przez częste telefony, zakładanie stron internetowych w celu ośmieszenia i upokorzenia drugiej osoby.

Słowa kluczowe: cyberprzemoc; skala cyberprzemocy; poczucie zagrożenia

WPROWADZENIE

Rozwój nowych mediów nie tylko sprzyja tak pozytywnym zjawiskom, jak e-learningowe platformy do nauki czy ułatwienia w komunikowaniu się, lecz również wyzwała zjawiska negatywne. Jednym z nich jest cyberbullying, który wykorzystuje zaawansowane technologie do rozpowszechniania wrogich, szkodzących i ośmieszających informacji na temat pojedynczych osób i grup społecznych. Cyberprzemoc polega na dokonywaniu intencjonalnych i agresywnych

aktów, ukierunkowanych na krzywdzenie, dręczenie i upokarzanie innych ludzi (Gebauer 2005; Besley 2009; Aouil, Piwowarska 2011; Dolata, Niesiołbiedzka, Dolata 2011; Li, Cross, Smith [eds.] 2012).

Najczęściej wskazywanym wyróżnikiem cyberbullyingu jest anonimowość (Willard 2007; Walrave, Heirman 2008). Przekonanie o anonimowości i towarzyszące mu poczucie braku kontroli społecznej pozwalają wierzyć, że nie zostanie się ukaranym nawet za najbardziej agresywne zachowania. Porównanie tradycyjnej przemocy z elektroniczną wskazuje na jeszcze inne jej wyróżniki, a mianowicie powtarzalność, nierównowagę sił i intencjonalność (Pyżalski 2012). W tradycyjnej przemocy powtarzalność wymaga kilkakrotnego, bezpośredniego działania sprawców, zaś w przemocy elektronicznej ten sam materiał może być wielokrotnie kopiowany przez dowolne osoby i długo obecny w cyberprzestrzeni. Nierównowaga sił w tradycyjnej przemocy wynika z przewagi fizycznej, ilościowej bądź psychologicznej sprawców. Cyberprzemoc może się wiązać z tymi samymi aspektami, lecz również z większą kompetencją w zakresie obsługi nowych technologii komunikacyjnych. Jeśli chodzi o intencjonalność, to – ze względu na typowe dla cyberprzemocy cechy komunikacji zapośredniczonej – sprawcy mogą nieświadomie krzywdzić także osoby postronne, inaczej niż ma to miejsce w przypadku przemocy tradycyjnej, która dotyczy konkretnej osoby. Anna Andrzejewska (2014) ponadto podkreśla, że sprawca cyberprzemocy podświadomie oddziela rzeczywistość od świata wirtualnego. Czyny dokonywane w sieci postrzega jako nie tak „prawdziwe” jak w realnym świecie, a wyrządzone krzywdy jawią mu się jako „dzieło” kogoś innego. Sprawca nie doznaje więc poczucia, że zrobił coś złego. Jego tożsamość osobista niejako odrywa się od wirtualnej, która zostaje obciążona odpowiedzialnością za akt przemocy.

Ludzie doświadczający tradycyjnej przemocy ponoszą nie tylko poważne koszty fizyczne, lecz i psychologiczne, przejawiające się obniżonym nastrojem, depresją, problemami z koncentracją uwagi, wstydem, lękiem i poczuciem bezradności. Podobne symptomy pojawiają się u ofiar cyberprzemocy (Wojtasik 2007), u których stwierdza się też zaniżoną samoocenę, poczucie krzywdy, irytację i skłonność do wycofywania się z kontaktów społecznych (Kmieciak-Baran 2000; Pyżalski 2009; Kowalski, Limber, Agatston 2010; Aouil, Piwowarska 2011; Andrzejewska 2014).

Badacze zjawiska cyberprzemocy wymieniają następujące jej formy, wykorzystywane najczęściej przez dzieci i młodzież przy pomocy elektronicznych komunikatorów (Willard 2007; Kowalski, Limber, Agatston 2010; Majchrzyk 2011; Pyżalski 2012):

- wojna na obelgi (*flaming*): kłótnia zawierająca wulgaryzmy,
- szykany (*harassment*): wysyłanie powtarzalnych, poniżających, agresywnych, ośmieszających wiadomości do wybranej osoby,

- oczernianie (*slandering*): wysyłanie wiadomości albo pogłosek niszczących reputację bądź pozytywne relacje nawiązane z innymi przez daną osobę,
- podszywanie się, kradzież tożsamości (*impersonation*): sprawca wysyła z konta ofiary obraźliwe komentarze i kompromitujące informacje, skierowane z reguły przeciwko osobom publicznym,
- upublicznianie tajemnic, ujawnianie (*outing*): tajne i wstydlive informacje oraz zdjęcia są zamieszczane w Internecie; szantażowanie ujawnieniem tajemnic może być wykorzystywane do realizacji innych aktów agresji,
- poniżanie (*denigration*): rozpowszechnianie upokarzających, nieprawdziwych materiałów i informacji na temat różnych osób,
- *happy slapping*: ofiarę prowokuje się, po czym zdarzenie dokumentuje się na filmie lub zdjęciach, a następnie – upublicznia,
- wykluczenie, ostracyzm (*exclusion*): wyłączenie danej osoby z grupy *online*, usunięcie z listy kontaktów internetowych czy z portalu społecznościowego,
- śledzenie (*cyberstalking*): elektroniczna inwigilacja ofiary i nękanie jej niechcianymi komunikatami, szykanami, groźbami o charakterze prześladowczym,
- agresja techniczna: podejmowanie działań niszczących sprzęt komputerowy i oprogramowanie przez rozsyłanie wirusów i włamywanie się do cudzych komputerów.

Ł. Wojtasik (2007) przeprowadził badania wśród 891 internautów w wieku 12–17 lat. Okazało się, że 52% miało do czynienia z przemocą werbalną w Internecie lub przez telefon komórkowy, 47% doświadczyło wulgarnego wyzywania, 21% – poniżania, upokarzania i ośmieszania, 16% – straszenia i szantażowania, 29% – kradzieży tożsamości, 57% było przynajmniej raz obiektem zdjęć lub filmów wykonanych wbrew ich woli, a 14% padło ofiarą rozpowszechniania kompromitujących materiałów. Kolejne badania dotyczące skali cyberbullyingu wśród polskich nastolatków ujawniły 25% sprawców, spośród których 11% dokonało aktów przemocy częściej niż dwa razy w roku, kierując je przeciwko: kolegom i koleżankom (26%), osobom przypadkowym (24%), nauczycielom (9%), osobom publicznym (11%) i grupom, np. fanom nielubianego zespołu (15%) (Pyżalski 2008, 2012). Wyniki innych badań pokazały, że cyberprzemoc częściej stosowali chłopcy (34,5%) niż dziewczęta (28,1%), zaś preferowanymi jej formami były: wyzwiska (31,6%), złośliwe komentarze (30,8%) i nieprzyjemne wiadomości SMS-owe (28,2%) (Aouil, Piwowarska 2011).

W badaniu nt. „Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie” uczestniczyło 500 rodziców, których dzieci były w wieku od 7 do 17 lat (Wojtasik 2008). Za najpoważniejsze zagrożenie 67% rodziców uznało kontakty dzieci z treściami por-

nograficznymi i przemocą fizyczną. Zagrożenia związane z cyberbullyingiem zauważyło jedynie 15% respondentów. Rodzice z innych krajów wykazali się większą wiedzą na ten temat. Badania przeprowadzone w USA wykazały, że w 2006 r. 51% dzieci w wieku poniżej 12 lat i 35% starszych nastolatków powiedziało rodzicom o cyberprzemocy (Kowalski, Limber, Agatston 2010). W belgijskich badaniach wykazano, że 24,3% rodziców podejrzewa, iż córka lub syn byli ofiarami cyberbullyingu, a 9,1% uważa, że to ich dzieci są sprawcami tej formy przemocy (Walrave, Heirman 2008). Jednocześnie ustalono następujące przyczyny milczenia młodych ludzi w kwestii doświadczania cyberprzemocy: strach przed pogorszeniem swojej sytuacji; zbyt silne, blokujące emocje; prawdziwość materiałów związanych z cyberprzemocą; obawa przed zbagatelizowaniem zagrożenia przez dorosłych (Pyżalski 2012). Do tej listy dodano skłonność rodziców do nakładania kar na ofiary przemocy przez odcięcie dostępu do Internetu czy zakaz wchodzenia na portale społecznościowe (Kowalski, Limber, Agatston 2010).

Dotychczasowe badania nad cyberprzemocą skupiały się przeważnie na ocenie jej częstotliwości, rzadko na porównaniu poglądów rodziców i ich dzieci. Tymczasem zjawisko cyberbullyingu staje się coraz groźniejsze nie tylko ze względu na powszechność i zakres, lecz również dlatego, że młodzież przeważnie nie informuje o tym problemie ani rodziców, ani nauczycieli (Pyżalski 2012). Dlatego postanowiono sprawdzić, czy istnieje zgodność między rodzicami i dziećmi w zakresie: 1) uświadamiania sobie skali zjawiska cyberprzemocy oraz 2) poczucia zagrożenia cyberprzemocą.

CEL I METODA BADAWCZA

Zasadniczym celem badań było oszacowanie stopnia uświadomienia problemu cyberprzemocy oraz poziomu zagrożenia ze strony różnych jej form wśród młodzieży i rodziców.

Badania przeprowadzono w grudniu 2014 r. wśród 50 uczniów z trzecich klas gimnazjalnych (25 dziewcząt i 25 chłopców) oraz wśród ich rodziców (28 kobiet i 14 mężczyzn). Uczniowie zostali zbadani podczas zajęć lekcyjnych, a rodzice – podczas zebrania w szkole. Badania polegały na wypełnieniu tematycznego kwestionariusza, przygotowanego w wersji dla uczniów (załącznik 1) i dla rodziców (załącznik 2).

Statystycznej analizy wyników dokonano za pomocą pakietu statystycznego SPSS (SPSS Inc., Chicago, Ill, USA). Do oceny normalności rozkładu analizowanych zmiennych posłużył test Z-Kolmogorowa-Smirnowa, zaś do oceny istotności różnic pomiędzy grupami wykorzystano test *t*-Studenta.

WYNIKI

31,4% badanych gimnazjalistów przyznało, że byli sprawcami cyberprzemocy, a 54,9% – jej ofiarami. Rodzice oszacowali liczebność sprawców cyberprzemocy na 25,6% ($SD=18,74$), a młodzież – na 48,73% ($SD=23,58$). Ta różnica jest istotna statystycznie ($t=-5,19$; $p<0,001$). Natomiast liczebność ofiar cyberprzemocy rodzice oszacowali na 30,45% ($SD=21,89$), zaś młodzież – na 49,0% ($SD=21,26$). Ta różnica również okazała się statystycznie istotna ($t=-4,18$; $p<0,001$).

Poczucie zagrożenia ze strony cyberprzemocy, oceniane za pomocą skali od 1 (minimalne) do 10 (maksymalne zagrożenie), okazało się istotnie wyższe u młodzieży niż u rodziców (odpowiednio: $M=8,71$ oraz $M=6,83$; $p<0,01$). Natomiast rodzice ujawnili istotnie wyższe poczucie zagrożenia ze strony przemocy fizycznej niż gimnazjaliści (odpowiednio: $M=8,45$ oraz $M=6,92$; $p<0,01$).

Co do zagrożenia ze strony cyberprzemocy, to wykazano statystycznie istotne różnice pomiędzy rodzicami i młodzieżą w odniesieniu do większości jej form. Największe różnice zaobserwowano w przypadku kradzieży tożsamości, którą młodzież oceniła jako bardziej zagrażającą niż rodzice (odpowiednio: $M=6,44$ oraz $M=4,10$; $p<0,001$). Taką samą prawidłowość stwierdzono w odniesieniu do negatywnych i ośmieszających komentarzy (odpowiednio: $M=7,12$ oraz $M=5,05$; $p<0,001$). Istotnie statystycznie okazały się także różnice w ocenie zagrożenia z powodu zakładania stron internetowych w celu ośmieszenia i upokorzenia kogoś (odpowiednio: $M=6,64$ oraz $M=5,02$; $p<0,01$) oraz z powodu nękania częstymi i przykrymi telefonami i SMS-ami (odpowiednio: $M=5,58$ oraz $M=4,43$; $p<0,05$). Ponadto ustalono, że różnica ocen zagrożenia związanego z rozpowszechnianiem zdjęć i filmików (odpowiednio: $M=6,36$ oraz $M=5,19$) kształtowała się na poziomie tendencji statystycznej ($p=0,061$). Nieistotna statystycznie okazała się różnica dotycząca zagrożenia związanego z wykluczeniem z grupy społecznościowej (tab. 1).

DYSKUSJA

Doświadczenia o charakterze przemocy są szczególnie groźne w początkowych stadiach rozwoju, gdy młody człowiek jest bezradny i sfrustrowany z powodu nieukształtowania efektywnych strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Wtedy łatwo może się stać albo obiektem przemocy i wykorzystania, albo agresorem, a doświadczone z tego powodu przeżycia mogą wywrzeć destrukcyjny wpływ na jego dalszy rozwój emocjonalny i psychiczny (Kacprzak 2006).

W ostatnich latach można dostrzec wzrost poziomu świadomości rodziców w zakresie zagrożenia cyberprzemocą. Przykładowo rodzice biorący udział w badaniu Ł. Wojtasika (2008) oszacowali skalę doświadczania cyberprzemocy na

Tab. 1. Porównanie poczucia zagrożenia przemocą fizyczną i różnymi formami cyberprzemocy u rodziców i młodzieży

| Wyszczególnienie | | N | M | SD | t |
|---|---------|----|--------|---------|----------|
| Zagrożenie przemocą fizyczną | rodzic | 42 | 8,4524 | 2,09765 | 3,217** |
| | dziecko | 50 | 6,9200 | 2,41458 | |
| Zagrożenie z powodu częstych i przykrych telefonów i SMS-ów | rodzic | 42 | 4,4286 | 2,59590 | -2,059* |
| | dziecko | 50 | 5,5800 | 2,73369 | |
| Zagrożenie z powodu rozpowszechniania kompromitujących zdjęć i filmów | rodzic | 42 | 5,1905 | 3,02218 | -1,896 |
| | dziecko | 50 | 6,3600 | 2,88387 | |
| Zagrożenie z powodu zakładania stron www w celu ośmieszenia danej osoby | rodzic | 42 | 5,0238 | 2,84123 | -2,74** |
| | dziecko | 50 | 6,6400 | 2,79767 | |
| Zagrożenie z powodu kradzieży tożsamości | rodzic | 42 | 4,0952 | 2,74803 | -3,84** |
| | dziecko | 50 | 6,4400 | 3,05166 | |
| Zagrożenie z powodu wykluczenia z grupy społecznościowej | rodzic | 42 | 4,5000 | 2,16682 | -1,127 |
| | dziecko | 50 | 5,1200 | 3,08809 | |
| Zagrożenie z powodu obraźliwych i upokarzających komentarzy | rodzic | 42 | 5,0476 | 2,38851 | -4,291** |
| | dziecko | 50 | 7,1200 | 2,23735 | |

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

Źródło: badanie własne.

15%. W niniejszym badaniu (grudzień 2014) rodzice stwierdzili, że około 30% młodzieży może być dotkniętych przemocą elektroniczną, co dowodzi rosnącego trendu. Wszak to właśnie rodzice mogą i powinni pełnić najważniejszą rolę w zapobieganiu cyberprzemocy, gdyż – jak ustalono w przeprowadzonym badaniu – gimnazjaliści korzystają z Internetu przede wszystkim w domu (64,7%). Rodzice wiedzą o tym, bo 77,3% z nich również wskazało na dom jako główne miejsce korzystania z Internetu przez dzieci.

Rodzice nie są jednak świadomi skali przemocy, z jaką stykają się ich dzieci, gdyż 64,7% badanych gimnazjalistów przyznało, że byli ofiarami przemocy, w tym 54,9% doświadczyło cyberbullyingu. Najczęściej, bo kilka razy w tygodniu (25,5%) lub kilka razy w miesiącu (23,5%), młodzież była obrażana i upokarzana przez negatywne komentarze na swój temat zamieszczane na portalach społecznościowych. Kilka razy w roku (52,9%) ofiary doznawały podszywania się i/lub kradzieży swej tożsamości oraz rozpowszechniania wbrew ich woli kompromitujących zdjęć lub filmów z ich udziałem (43,1%). Najrzadziej ofiary były nękanane przez częste i przykre telefony i wykluczanie ich z grona znajomych na portalach społecznościowych, o czym świadczy wybór odpowiedzi „nigdy” przez 82,5% badanej młodzieży (w obu przypadkach).

„Nigdy” sprawcami przemocy nie było 58,8% badanych nastolatków, lecz 41,2% przyznało się do sprawstwa, przy czym najczęściej do aktów cyberprzemocy (31,4%). Najczęściej wykorzystywaną jej formą było stosowanie obraźliwych, upokarzających komentarzy kilka razy w tygodniu (68,6%) lub kilka razy w miesiącu (23,5%). Na drugim miejscu znalazło się rozpowszechnianie kompromitujących zdjęć i filmów kilka razy w tygodniu (15,7%), kilka razy w miesiącu (33,3%) lub kilka razy w roku (45,1%). Po 5,9% gimnazjalistów przyznało, że nigdy nie stosowało obu wymienionych form cyberprzemocy. Podobny rozkład dotyczył wykluczenia ofiary z grupy znajomych na portalu społecznościowym (odpowiednio: 3,9%, 19,6%, 70,6%, 5,9%) oraz podszywania się i/lub kradzieży tożsamości (odpowiednio: 5,9%, 5,9%, 78,4%, 9,8%). Te dane dowodzą, że skala zjawiska cyberbullyingu zatacza szerokie kręgi.

Mimo że rodzice ocenili, iż około 30% młodzieży może być dotknięta cyberprzemocą, to jednocześnie tylko 20% z nich przyznało, że wie o tym, iż ich dzieci były jej ofiarami. To ustalenie potwierdza obserwację Ł. Wojtasika (2008), który podkreśla, że wyobrażenia rodziców na temat niebezpiecznych zachowań, jakich doświadczają dzieci w wirtualnym świecie, różnią się z faktyczną skalą zjawiska. Ponadto, zdaniem rodziców, bardziej zagrażająca niż cyberprzemoc jest przemoc fizyczna, której rodzice przypisali średnio 8,45 punktów (w skali od 1 do 10). Młodzież oszacowała to zagrożenie zdecydowanie niżej, bo na 6,92. W ocenie młodych ludzi najbardziej zagrażające okazały się negatywne, upokarzające komentarze ($M=7,12$).

Ogólnie rzecz biorąc, rodzice o wiele niżej niż młodzież oceniają poziom zagrożenia ze strony większości form cyberprzemocy. W przeprowadzonym badaniu ustalono, że różnice tych ocen są statystycznie istotne w odniesieniu do: skalowania przez negatywne komentarze, kradzieży tożsamości, zakładania stron internetowych w celu ośmieszenia i upokorzenia, wykluczenia z grupy znajomych na portalu społecznościowym, a także nękania przez częste i dokuczliwe telefony oraz SMS-y. Różnica na poziomie tendencji statystycznej, świadcząca o zbliżeniu ocen rodziców i dzieci, wystąpiła jedynie w przypadku zagrożenia publikowaniem zdjęć i filmów prezentujących daną osobę w negatywnym świetle. Prawdopodobnie stało się tak dlatego, że o tej formie przemocy elektronicznej wyjątkowo dużo mówi się w mediach, chociażby za sprawą informacji o targnięciu się na życie przez nastolatków tuż po rozpowszechnieniu przez ich rówieśników filmów przedstawiających akty przemocy (zwłaszcza seksualnej) z udziałem przysłanych samobójców.

Ponadto przeprowadzone badanie potwierdziło tezę (Aouil, Piwowarska 2011), że sprawcami przemocy są częściej chłopcy (35%) niż dziewczęta (28%). Natomiast dziewczęta częściej (68%) niż chłopcy (42,3%) były jej ofiarami. Mimo uświadamiania sobie przez młodych ludzi zagrożenia cyberprzemocą, 24% badanych nie poprosiłoby nikogo o pomoc, gdyby ten problem dotyczył ich bez-

pośrednio. Spośród pozostałych 76% gimnazjalistów 59% zwróciłoby się o pomoc do rodziców, 31% – do wychowawców, 29% – do innych nauczycieli, 20% – do kolegów, a 18% – do pedagoga szkolnego (wartości nie sumują się do 100%, gdyż można było zaznaczyć kilka odpowiedzi).

Do pozytywnie rokujących wyników przeprowadzonego badania należy zaliczyć ustalenie dotyczące wiedzy rodziców na temat czasu poświęcanego przez młodzież na korzystanie z Internetu. Okazało się bowiem, że na odpowiedź „kilka godzin dziennie” wskazało niemal podobnie 55% rodziców i 62% dzieci, „najwyżej godzinę dziennie” – 23% rodziców i 22% dzieci, „kilka razy w tygodniu” – 11% rodziców i 8% dzieci, „sporadycznie” – 9% rodziców i 8% dzieci. Ponadto rodzice i gimnazjaliści podali podobne powody korzystania z Internetu. Najczęściej stwierdzano, że Internet służy do zdobywania wiedzy oraz stanowi pewną formę rozrywki, gdyż umożliwia słuchanie muzyki, oglądanie filmów i korzystanie z gier internetowych. Internet jest też wygodnym środkiem komunikacji. Oprócz tych powodów młodzież dodatkowo podkreśliła, że Internet daje możliwość korzystania z portali społecznościowych, m.in. takich jak Facebook, Nasza Klasa, Ask, Twitter.

Jednakże w odpowiedzi na pytanie dotyczące reguł korzystania z Internetu przez dziecko tylko 14% rodziców przyznało, że nie stosuje jakichkolwiek regulacji. Tymczasem 53% gimnazjalistów ujawniło, że może bez najmniejszych ograniczeń korzystać z Internetu. Najwięcej badanych rodziców (57%) zwykle umawia się z nastolatkami co do czasu spędzanego w Internecie, 16% przyznało, że osobiście kontroluje strony, które odwiedza młodzież, a 11% założyło filtry blokujące wejście na strony z treściami uznanymi za nieodpowiednie.

Słabą orientację rodziców co do skali niebezpiecznych sytuacji doświadczanych przez dzieci w Internecie Ł. Wojtasik (2008) wyjaśnia brakiem kompetencji związanych z obsługą komputera. Wskazuje także na złą komunikację między rodzicami a dziećmi, na niepewny status dzieci w rodzinie oraz na nieskuteczność działań profilaktycznych związanych z bezpieczeństwem korzystania z Internetu. Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w 2009 r. ustalono, że młodzież pochodząca z rodzin, w których rzadko spędza się wspólnie wolny czas i prowadzi rozmowy na temat spraw niepokojących młodych ludzi oraz w których występuje większe natężenie konfliktów, częściej zarówno dokonuje, jak i doświadcza przemocy elektronicznej (Jędrzejko, Taper 2012; Pyżalski 2012). Zaburzenia komunikacji w rodzinie mogą zatem skłaniać młodzież do przedstawienia się na pozwalającą dosłownie na wszystko komunikację internetową, gdzie intrygi, szulerstwo, kłamstwo, podszywanie się pod inną osobę, pozyskiwanie i upublicznianie kompromitujących informacji wydają się nie tyle niecnym celem, co „dobrą zabawą” oraz potwierdzeniem swego statusu w anonimowym świecie (Majchrzyk 2011). Zwłaszcza zachowania cyberprzemocowe stanowią swoiste wzmocnienie poczucia własnej wartości oraz przekonania o swej władzy i statusie, bo przecież

ofiara wykonuje polecenia, przejawia obawy i doświadcza zagrożenia. Wytwarza się wówczas relacja toksycznej zależności, powielana do momentu jej radykalnego przerwania z zewnątrz (Gebauer 2005). Nawet po przerwaniu kręgu cyberprzemocy ofiara może podejmować próby mające na celu zmianę wytworzonego wizerunku. Może się zbuntować i – preferując wartości społecznie niepożądane lub niebezpieczne – wejść w rolę agresora (Ziółkowska 2005). Może się też poddać działaniu mechanizmu samospełniającego się prorocтва. Jego istota polega na tym, że kiedy otoczenie społeczne traktuje osobę napiętnowaną zgodnie ze stereotypami odpowiadającymi piętnu, ta w niezauważalny sposób zaczyna zachowywać się adekwatnie do oczekiwań stygmatyzującego otoczenia (Aronson 2011). Skutkuje to wytworzeniem tożsamości negatywnej: uległej, uznającej własną gorszość, akceptującej negatywny obraz siebie, cechującej się zaniżoną samooceną i niskim poczuciem własnej wartości.

Zjawisku cyberprzemocy przypisuje się potencjał wiktymogenny, wzmacniany przez anonimowość, poczucie bezkarności, oddzielanie tożsamości osobistej od wirtualnej, nieograniczony zasięg oraz niezależność aktów przemocy od miejsca i czasu ich popełniania (Majchrzyk 2011). Należałoby się zatem zastanowić nad czynnikami zmniejszającymi ryzyko wystąpienia tego problemu. Jednym z elementów profilaktyki jest indywidualna praca rodziców i nauczycieli nad wzmacnianiem u młodych użytkowników Internetu poczucia własnej wartości po to, aby nie musieli się uciekać do poniżania innych. Najważniejsza jest jednak rola rodziców, którzy powinni być wyczuleni na najsłabsze sygnały zagrożenia wysyłane przez dzieci (Gebauer 2005; Andrzejewska 2014). Przy tym kontrola rodzicielska nie powinna polegać na stosowaniu zakazów, ograniczeń czy filtrów blokujących strony internetowe, gdyż młodzież doskonale potrafi sobie z nimi poradzić. Rodzice powinni raczej skupić się na poprawie własnych relacji z dziećmi oraz na kształtowaniu osobistej odpowiedzialności nastolatków za ich aktywność w Internecie. Warto też rozpowszechniać informacje o tym, że internetowi sprawcy nie są tak anonimowi, jak większość z nich sądzi. J. Pyżalski (2012) podkreśla, że równie ważna jest wiedza rodziców na temat form cyberprzemocy oraz umiejętność obsługi komputera, pozwalająca szybko wykryć niebezpieczeństwo i przerwać krąg toksycznej przemocy.

Załącznik 1.

Drogi Uczniu! Droga Uczennico!

Zwracam się do Ciebie z prośbą o wypełnienie anonimowej ankiety dotyczącej przemocy w szkole. Bardzo proszę, abyś odpowiadał/a na pytania samodzielnie, bez wpływu i uwag innych osób. Chodzi o to, aby wyniki były zgodne z prawdą.

Z góry bardzo dziękuję za poświęcony czas.

Płeć:

- kobieta
- mężczyzna

1. Jaki, Twoim zdaniem, procent młodzieży jest dotknięty cyberprzemocą, tj. przemocą za pośrednictwem Internetu i/lub telefonów komórkowych?

- jako ofiara.....
- jako sprawca.....

2. Czy kiedykolwiek byłeś/byłaś ofiarą (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

- przemocy fizycznej w szkole
- przemocy za pośrednictwem Internetu
- przemocy za pośrednictwem telefonów komórkowych
- nie byłem/byłam ofiarą przemocy

3. Czy kiedykolwiek byłeś/byłaś sprawcą (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

- przemocy fizycznej w szkole
- przemocy za pośrednictwem Internetu
- przemocy za pośrednictwem telefonów komórkowych
- nie byłem/byłam sprawcą przemocy

4. Jeśli miałabyś/miałbyś problem z przemocą, do kogo zwróciłabyś/zwróciłbyś się o pomoc?

- do kolegów i koleżanek
- do nauczycieli
- do pedagoga
- do wychowawcy
- do rodziców
- do innej osoby.....
- nie prosiłabym/prosiłbym nikogo o pomoc

5. Jak często stykasz się – JAKO OFIARA – z następującymi formami przemocy:

| | Kilka razy w tygodniu | Kilka razy w miesiącu | Kilka razy w roku | Nigdy |
|--|--------------------------|--------------------------|----------------------|-------|
| Przemoc poprzez częste i przykre telefony | | | | |
| Rozpowszechnianie wbrew mojej woli zdjęć lub filmików za pośrednictwem portali społecznościowych | | | | |
| Przemoc na stronach internetowych zakładanych w celu ośmieszenia mnie | | | | |
| Podszywanie się, kradzież tożsamości | | | | |
| Wykluczenie mnie z grupy znajomych na portalu społecznościowym | | | | |
| Obrażliwe, upokarzające, negatywne komentarze na mój temat na portalach społecznościowych | | | | |

6. Jak często stykasz się – JAKO SPRAWCA – z następującymi formami przemocy:

| | Kilka razy w tygodniu | Kilka razy w miesiącu | Kilka razy w roku | Nigdy |
|---|--------------------------|--------------------------|----------------------|-------|
| Przemoc poprzez częste i przykre telefony | | | | |
| Rozpowszechnianie wbrew czyjejś woli zdjęć lub filmów z udziałem tej osoby za pośrednictwem portali społecznościowych | | | | |
| Przemoc na stronach internetowych zakładanych w celu ośmieszenia danej osoby | | | | |
| Podszywanie się, kradzież tożsamości | | | | |
| Wykluczenie danej osoby z grupy znajomych na portalu społecznościowym | | | | |
| Obrażliwe, upokarzające, negatywne komentarze na temat danej osoby na portalach społecznościowych | | | | |

7. Proszę ocenić w skali od 1 (najmniej zagrażająca) do 10 (najbardziej zagrażająca) następujące formy przemocy:

- przemoc fizyczna (bicie, popychanie...)
- przemoc poprzez częste i przykre telefony, SMS-y

- rozpowszechnianie wbrew czyjejś woli zdjęć lub filmów, z udziałem tej osoby, za pośrednictwem portali społecznościowych.....
- przemoc na stronach internetowych zakładanych w celu ośmieszenia danej osoby.....
- podszywanie się, kradzież tożsamości.....
- wykluczenie danej osoby z grupy znajomych na portalu społecznościowym.....
- obraźliwe, upokarzające negatywne komentarze na temat danej osoby na portalach społecznościowych.....

8. Jak często korzystasz z Internetu?

- kilka godzin dziennie
- najwyżej godzinę dziennie
- kilka razy w tygodniu
- sporadycznie

9. Gdzie korzystasz z Internetu (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

- w domu
- w szkole
- u przyjaciół
- w miejscach publicznych (biblioteka, kawiarenka internetowa)
- wszędzie tam, gdzie jestem (mój telefon ma stały dostęp do Internetu)

10. Do czego przede wszystkim służy Ci Internet?

.....

.....

.....

.....

11. Które z poniżej wymienionych regulacji dotyczących korzystania z Internetu stosuje się u Ciebie w domu?

- ograniczenie czasowe
- filtry blokujące dostęp do stron z treścią nieodpowiednią dla mnie
- rodzice osobiście kontrolują strony odwiedzane przeze mnie
- inne.....
- u mnie w domu nie podejmuje się tego typu działań

Załącznik 2.

Drodzy Rodzice!

Zwracam się do Was z prośbą o wypełnienie anonimowej ankiety dotyczącej przemocy w szkole. Bardzo proszę, abyście Państwo odpowiadali na pytania szczerze i zgodnie z tym, co Państwo wiedzą na temat tego zjawiska, bez wpływu i uwag innych osób. Chodzi o to, aby wyniki były zgodne z prawdą.

Z góry bardzo dziękuję za poświęcony czas.

Płeć:

kobieta

mężczyzna

1. Jaki, Pani/Pana zdaniem, procent młodzieży jest dotknięty cyberprzemocą, tj. przemocą za pośrednictwem Internetu i/lub telefonów komórkowych?

jako ofiara.....

jako sprawca.....

2. Czy Pani/Pana dziecko było ofiarą (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

przemocy fizycznej w szkole

przemocy za pośrednictwem Internetu

przemocy za pośrednictwem telefonów komórkowych

moje dziecko nie było ofiarą przemocy

3. Jaki, Pani/Pana zdaniem, procent młodzieży zetknął się z następującymi formami przemocy:

przemoc poprzez częste i przykre telefony

rozpowszechnianie wbrew czyjejś woli zdjęć lub filmików, z udziałem tej osoby, za pośrednictwem portali społecznościowych

przemoc na stronach internetowych zakładanych w celu ośmieszenia danej osoby.....

podszywanie się, kradzież tożsamości.....

wykluczenie danej osoby z grupy znajomych na portalu społecznościowym.....

obraźliwe, upokarzające, negatywne komentarze na temat danej osoby na portalach społecznościowych.....

4. Proszę ocenić w skali od 1 (najmniej zagrażająca) do 10 (najbardziej zagrażająca) następujące formy przemocy:

przemoc fizyczna (bicie, popychanie...).....

przemoc poprzez częste i przykre telefony, SMS-y.....

rozpowszechnianie wbrew czyjejś woli zdjęć lub filmów, z udziałem tej osoby, za pośrednictwem portali społecznościowych.....

przemoc na stronach internetowych zakładanych w celu ośmieszenia danej osoby.....

- podszywanie się, kradzież tożsamości.....
- wykluczenie danej osoby z grupy znajomych na portalu społecznościowym.....
- obraźliwe, upokarzające negatywne komentarze na temat danej osoby na portalach społecznościowych.....

5. Jak często Pani/Pana dziecko korzysta z Internetu?

- kilka godzin dziennie
- kilka razy w tygodniu
- sporadycznie

6. Gdzie Pani/Pana dziecko korzysta z Internetu (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

- w domu
- w szkole
- u przyjaciół
- w miejscach publicznych (biblioteka, kawiarenka internetowa)
- wszędzie, gdzie jest (jego telefon ma stały dostęp do Internetu)

7. Do czego przede wszystkim służy Pani/Pana dziecku Internet?

.....

.....

.....

8. Które z poniżej wymienionych regulacji dotyczących korzystania z Internetu stosuje Pani/Pan (można zaznaczyć kilka odpowiedzi):

- ograniczenie czasowe
- filtry blokujące dostęp do stron z treścią nieodpowiednią do wieku dziecka
- osobiście kontroluję strony odwiedzane przez dziecko
- inne.....
- nie podejmuję tego typu działań

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewska A. (2014), *Dzieci i młodzież w sieci zagrożen realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*, Warszawa: Difin.
- Aouil B., Piwowarska K. (2011), *Cyberprzemoc w życiu młodzieży ponadgimnazjalnej – komunikat z badań*, [w:] B. Aouil, K. Czerwiński, D. Wosik-Kawala (red.), *Internet w psychologii – psychologia w Internecie*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Aronson E. (2011), *Człowiek istota społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Besley B. (2009), *Cyberbullying: An Emerging Threat to the "Always On" Generation*, www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf (dostęp: 04.07.2014).
- Dolata E., Niesiołowska M., Dolata I. (2011), *Porządek normatywny w cyberprzestrzeni*, [w:] Z. Majchrzyk, F.J. Terelak (red.), *Agresja wirtualna vs realna: poglądy i badania*, Białystok: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica.
- Gebauer K. (2005), *Mobbing w szkole*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Jędrzejko M., Taper A. (2012), *Dzieci a multimedia*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Kacprzak L. (2006), *Przemoc wobec dziecka jako patologia społeczna*, Piła: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica.
- Kmieciak-Baran K. (2000), *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W. (2010), *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Li Q., Cross D., Smith P.K. (eds.) (2012), *Cyberbullying in the Global Playground. Research from International Perspectives*, Chichester: Wiley-Blackwell,
DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/9781119954484>.
- Majchrzyk Z. (2011), *Realna i wirtualna rzeczywistość*, [w:] Z. Majchrzyk, F.J. Terelak (red.), *Agresja wirtualna vs realna: poglądy i badania*, Białystok: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica.
- Pyżalski J. (2008), *Agresja elektroniczna i cyberbullying – stary dom z nową fasadą? Nowe technologie komunikacyjne w życiu młodzieży*, www.robudproject.wsp.lodz.pl/5_opis.pdf (dostęp: 04.07.2014).
- Pyżalski J. (2009), *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Pyżalski J. (2012), *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Walrave M., Heirman W. (2008), *Skutki cyberbullyingu – oskarżenie czy obrona technologii?*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje, <http://fdn.pl/nr-1-26-2009-cyberprzemoc> (dostęp: 03.07.2014).
- Willard N. (2007), *Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*, www.accem.org/pdf/cbc-educator.pdf (dostęp: 03.07.2014).
- Wojtasik Ł. (2007), *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje, <http://fdn.pl/nr-1-26-2009-cyberprzemoc> (dostęp: 02.07.2014).
- Wojtasik Ł. (2008), *Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje, <http://fdn.pl/nr-1-26-2009-cyberprzemoc> (dostęp: 05.07.2014).
- Ziółkowska B. (2005), *Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?*, [w:] A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

SUMMARY

The goal of the study was to verify the awareness of the level of cyberbullying and threat related to it by teenagers and their parents. The research was carried out among grammar school students and their parents by means of the author's questionnaire. It was established that the level of awareness of cyberbullying is higher among children than among their parents. Moreover, more than half of the pupil respondents revealed they had been its victims while one third – its culprits. The level of insecurity related to cyberbullying also revealed to be higher among the young people than among their parents. The largest difference was observed in relation to identity theft and unflattering comments. Statistically significant differences were also related to such forms of cyberbullying as: harassment through frequent phone calls, creating websites in order to ridicule and humiliate another person.

Keywords: cyberbullying; cyber violence; peer violence.